

Et juvelérbearbejde à la grecque og dets mester

I skatkammeret på Rosenborg findes det her som fig. 1 afbildede ur med châtelaïne, overalt besat med brillanter (i alt o. 700-800 stk.). Rosenborgsamlingens kataloger/vejledninger oplyste i al fald fra 1870, at det havde tilhørt dronning Caroline Mathilde, fra o. 1930 med tilføjjelsen, at uret var signeret *Jodin à Paris*. Ganske naturligt opfattedes det pragtfulde juvelérbearbejde følgelig altid som fransk. Rosenborg stillede det derfor gerne til rådighed for Louvre, da Pierre Verlet i 1962 dér planlagde en udstilling *Dix siècles de joaillerie française*. Efter at aftale om udlån var truffet gik jeg, for om muligt at skaffe nærmere oplysninger til brug for udstillingskataloget, til Rigsarkivet i håb om i al fald at finde en regnskabspost vedrørende køb af et ur fra Paris. Resultatet blev en overraskelse, som fremgår af Verlets kommentar til beskrivelsen af nr. 77 i udstillingskataloget: »Montre de la reine de Danemark Caroline Mathilde. 1767. Boëtier et châtelaïne d'or entièrement recouverts de brillants. La montre est émaillée ... Mouvement de Jodin à Paris. Considérée jusqu'ici comme un achat du roi Christian VII à Paris, cette montre, d'après une découverte récente de M. Gudmund Boesen, est l'oeuvre du joaillier français Jean-François Fistine, appelé à Copenhague par le roi de Danemark.«

Den udførlige regning på uret fandt jeg blandt bilagene til partikulærkammerregnskaberne,¹ men den er allerede i 1922 aftrykt af Mario Krohn i hans bog om *Frankrigs og Danmarks kunstneriske forbindelse i det 18. århundrede* (II, s. 192) blandt talrige andre regninger fra J.-F. Fistine fra årene 1754-90. Fistines navn var kun kendt herfra (bortset fra en kort notits i C. Nyrops *Dansk Guldmedekunst* fra 1885) og det havde hidtil ikke kunnet knyttes til noget bevaret arbejde. Krohn havde ganske vist skrevet (I, s. 62): »Ved en omhyggelig Sammenligning, der maa være Rosenborgs Embedsmænd forbeholdt, mellem de bagi denne Bog aftrykte Regninger og de af Datidens Guldsmedearbejder og Smykker, der endnu findes paa Rosenborg eller andre Steder, vil man maaske i Fremtiden kunne vinde lidt Begreb om Fistines og hans Kollegers rige og mangfoldige Arbejder for Landets Konge og dets Stormænd.« Men overbevisningen om, at dette ur jo var fransk, må have blokeret for associationer ved læsningen af netop denne regning. Det fremgår af den, at arbejdet var udført efter aftale med enkedronning Juliane

1. R.A. Partikulærk.regnsk. 1767, udgiftsbilag 70.

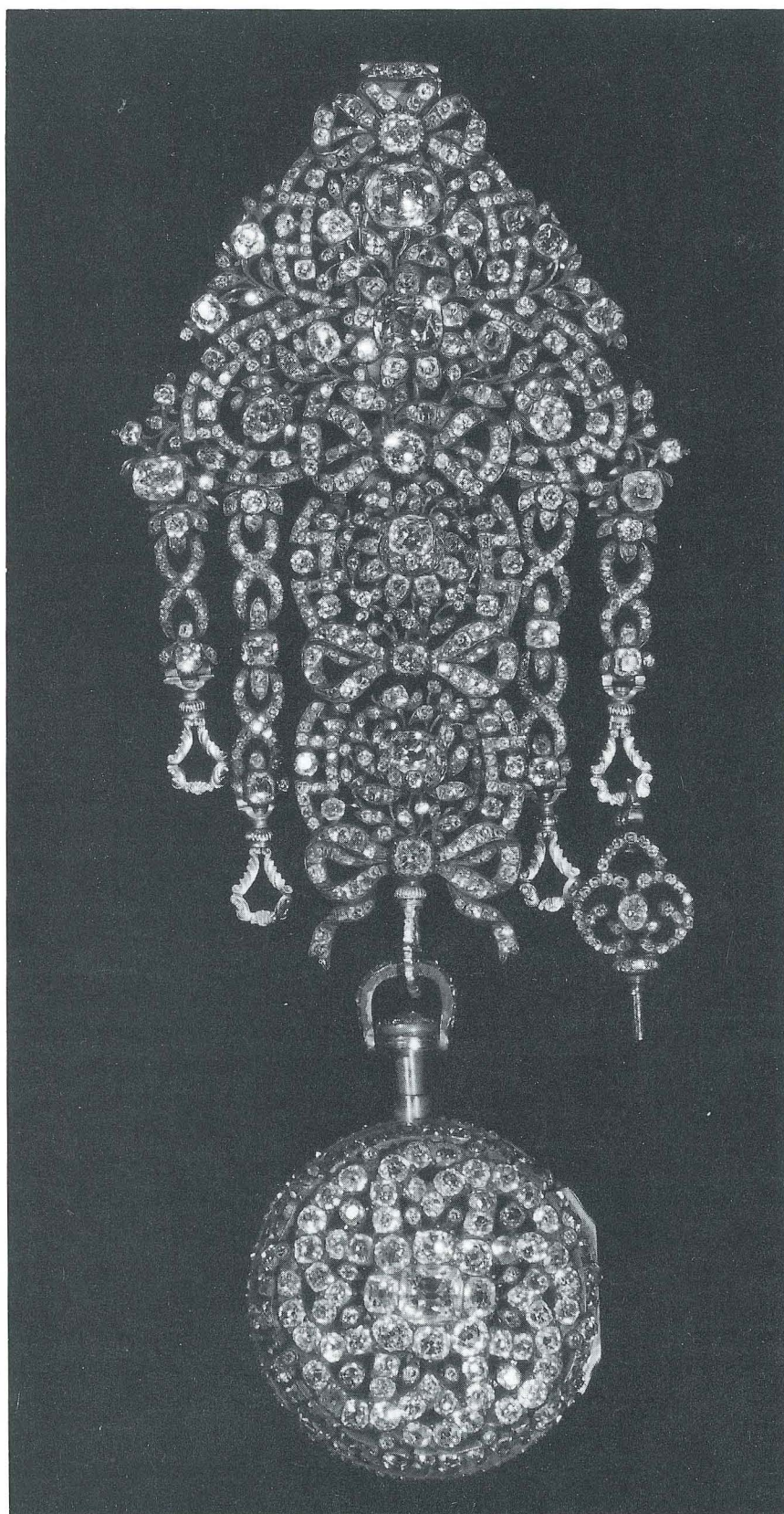

Fig. 1. Ur med châtelaine, besat med brillanter. Højde 18 cm. Juvelérarbejde af Jean-François Fistaine 1767. Rosenborg (inv.nr. 14-100).

Marie til en fastsat pris af 9000 rigsdaler. En påtegning på regningen, som Krohn ikke har aftrykt, oplyser, at kongen selv beholdt uret, og at betalingen skulle erlægges i rater – det var, ser det ud til, en særlig høj pris for et sådant juvelérarbejde. Da det drejede sig om et dame-ur (jævnfør den i det følgende gengivne regningsbeskrivelse) og det blev leveret efter aftale med enkedronningen, men taget i forvaring af kongen, kunne man gætte på, at det har været tænkt som en gave til den nye unge dronning. Regningen er dateret den 4. marts 1767, et tidspunkt midt under forberedelserne til kongeparrets kroning den 1. maj. Måske er det en kroningsgave, som dronningen så har kunnet bære ved aftenfesten i Jardins riddersal på Christiansborg efter kroningen. I al fald findes uret opført som nr. 4 på en *Specification over de i Hds.Maj. Dronning Caroline Mathildes Kabinetter forefundne Pretiosa*, optaget 1772 efter dronningens arrestation. Sammen med en stor del af disse pretiosa blev uret sendt ud til dronningen i hendes fængsel på Kronborg, men blev sammen med de fleste andre ting returneret af hende og i maj det følgende år derefter afleveret til Rosenborg. Tilgangsordre på disse ting findes i Rosenborgs arkiv uden angivelse af, at de stammede fra Caroline Mathilde, men allerede Worsaae gættede på denne proveniens, og derfor kaldtes uret på Rosenborg altid Caroline Mathildes ur.²

Hovedstykket i den af Fistaine underskrevne regning lyder: »An 1767. Mars le 4me une Montre à Repetition garnis par tous de Brillands à la Grec

une Chaîne de Montre avec Crochet pour Damme à la grec tout en Brillands

un Cachet avec un Topas en rischis garnis de Brillands et une clef de Montre en rischis de même.«

Man ser på afbildningen, at der jo nok hænger en urnøgle ved Rosenborgs châtelaine, men ikke noget signet (cachet). Formentlig har Caroline Mathildes våben været indgraveret i signetets topas. Det er en kendt sag, at man ved hoffet med omhu fjernede alt, hvad der kunne erindre om den forviste dronning. Eksempelvis var der blandt de pretiosa, der blev sendt ud til hende på Kronborg, tolv eksemplarer af Mathilde-ordenen. Dronningen returnerede dem (idet hun dog beholdt deres båndsløjfer). Men de blev ikke sammen med de øvrige klenodier afleveret til Rosenborg, og der eksisterer i dag intet eksemplar af denne Caroline Mathildes egen orden. Man må derfor tro, at signetet med overlæg er fjernet og sikkert tilintetgjort, før ur og châtelaine blev sendt til Rosenborg.

Bemærkelsesværdigt er det, at regningen to gange betegner juvelarbejdet som »à la grec«. Det har været anledningen til at genoptage den foreløbige undersøgelse fra 1962. Smykket har siden da flere gange været afbildet som et arbejde af Fistaine, men det synes ikke bemærket, at vi her har det tidligste bevarede eksempel inden for

2. R.A. Kongehusets arkiv. Frederik VI nr. 40. Sager vedr. Caroline Mathildes klenodier. 1772. – J. J. A. Worsaae i *Hist. Tidssk.* 3.r.V, 1866-67.

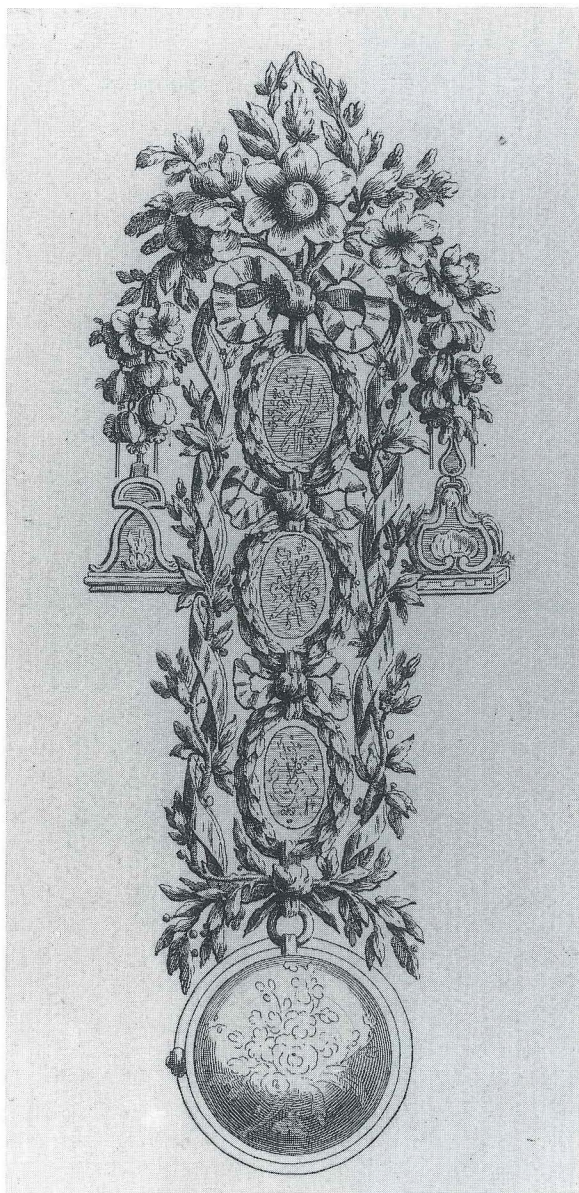
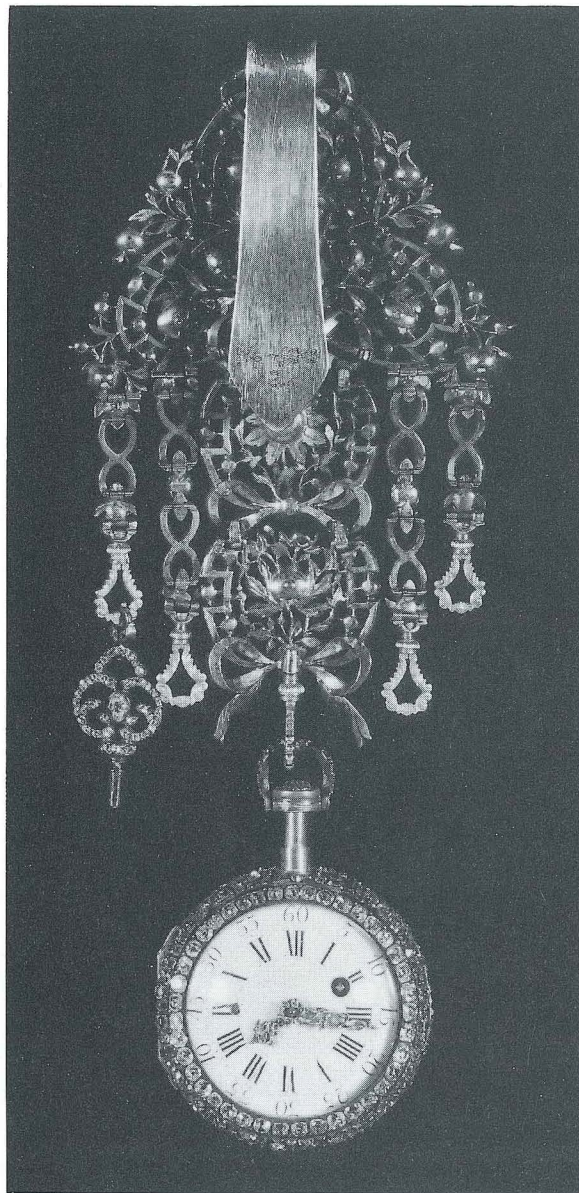

Fig. 2. Fortegning til châtelaïne med ur. Stik i N.-J. Maria og P.-E. Babel: *Livre de desseins de joaillerie et bijouterie*. Paris 1765. Kunstindustrimuseets bibliotek.

Fig. 3. Bagsiden af Fistaines châtelaïne. Her ses detaljer i smykkets udformning, der på forsiden sløres af brillanterne.

dansk juvelérkunst på den nyklassicisme, der i de følgende årtier kom til at præge også smykker, tabatièrer etc. Svend Eriksen har i sin bog om den tidlige franske nyklassicisme et afsnit om »le goût grec«. Han viser, hvordan moden i Paris i nogle år lidt ind i 1760'erne var domineret af, hvad man kaldte den græske smag. Med et citat af baron Grimm fra 1763: »La décoration extérieure et intérieure des bâtiments, les meubles, les étoffes, les bijoux de toute espèce, tout est à Paris à la grecque«. I 1765 udkom i Paris en serie fortegninger for juveler i den nye stil, N.-J. Maria og P.-E. Babel's *Livre de desseins de joaillerie et bijouterie* med 254 eksempler på smykker, tabatièrer,

signeter etc. på 34 kobberstukne tavler.³ Heri findes bl.a. den her som fig. 2 gengivne tegning af en châtelaïne med ur og vedhængende signeter.

Modellen svarer i sin hovedform til de châtelaïner, der kendes fra rokokotiden (flere eksempler både med signeter og urnøgler på Rosenborg), men hovedaksen dannes på typisk nyklassisk vis af medailloner ophængt i sløjfer over hinanden. Det samme ser vi på Fistaines châtelaïne, hvor vi også genkender blomster som på stikket. På châtelaïnen er bl.a. medaillonerne indrammet af en forenklet mæanderlignende bort med en stor sten i hvert af bortens knæk – sådan som tilfældet også er på det som fig. 4 gengivne stik af et sløjfeformet smykke fra samme værk. Fistaine må have kendt disse helt nye stik, og brugt dem som forlæg for sit arbejde.

Når kataloget fra 1962 omtaler Fistaine som en fransk juvelér, indkaldt til København af kongen, beror det i virkeligheden kun på en rimelig formodning. Mario Krohn henledte som den første opmærksomheden på J.-F. Fistaine som storleverandør til hoffet (I, s. 61 f). Hans før nævnte talrige regninger til det kgl. partikulærkammer aftrykte Krohn i et afsnit med overskriften »Dokumenter vedrørende forskellige franske Kunstnere og Kunsthåndværkere.« Som indledning til afsnittet skrev han, at det for en del af kunsthåndværkerne havde været vanskeligt at afgøre, hvorfra de stammede, og forklarede derfor, at »alle franskskrivende Kunsthåndværkere med franskklingende Navne, om hvilke der ikke forelaa andre Oplysninger angaaende deres Oprindelse, er medtagne paa de følgende Blade.« Ud fra dette kriterium måtte Jean-François Fistaine naturligvis medtages. Chr. A. Bøje omtalte i 1946 i sin bog *Danske Guld- og Sølvmedemærker* J.-F. Fistaine, for hvem man ikke kender noget mestermærke, med en kort oplysning om hans fødsels- og dødsår og om, at han tog borgerskab i København 17. januar 1753. Et efterslag i borgerskabsprotokollen (Københavns stadsarkiv) under denne dato afslørede, at der i fødestedsrubrikken står Berlin.⁴ Det viste sig så, at Fistaine ikke er noget ukendt navn i Berlin. Omkring 1700 var der familier af dette navn i to af Berlins tre fransk-reformerte menigheder, og o. 1739 blev Jean-François Fistaine lavsmester i byens guldsmedelav.⁵ Det er velkendt, at kurfyrst Frederik Vilhelm (»den store kurfyrste«) åbnede Brandenburg-Preussens grænser for de franske reformerte, der i stort tal flygtede fra Frankrig, efter at de var blevet retsløse ved Ludvig XIV's ophævelse af Nantes-ediktet i 1685. I Berlin var der i året 1700 en fransk koloni på over 5000 medlemmer, og antallet af franske guldsmede, juvelérer og ædelstensskærere var så stort, at byens guldsmedelav blev delt i en tysk og en fransk afdeling under hver sin oldermænd. Det kom til at betyde en opblomstring af Berlins guldsmede- og juvelérkunst, ikke mindst efter at Frederik II (»den

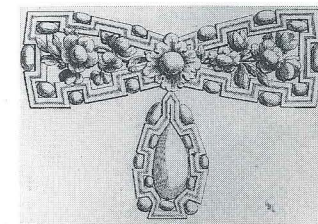

Fig. 4. Fortegning til sløjfeformet smykke. Stik i samme værk som fig. 2. Kunstindustrimuseets bibliotek.

3. Svend Eriksen: *Early Neo-Classicism in France*. London 1974, s. 48-51, 149, 264, pl. 382.

4. I den af Bo Bramsen redigerede nyudgave 1979 af Bøjes bog er Fistaines fødested Berlin tilføjet. Ikke ganske korrekt oplyses her tillige, at intet arbejde af ham er kendt (samt at guldsmeden Pierre Frontin, der blev mester 1788, var hans svigersøn – han var en dattersøn).

5. W. Scheffler: *Berliner Goldschmiede*. Berlin 1968. Forordet og s. 127.

Store») var blevet konge i 1740.⁶ Han var stærkt interesseret i juvelérkunst og tegnede selv udkast til nogle af de talrige tabatièrer, han lod udføre. Der kendes adskillige af de karakteristiske Berlin-dåser i en rig rokoko, oftest ødselt udsmykket med brillanter (eller andre ædelstene).⁷ Dr. Winfried Baer i Berlin, der beskæftiger sig med dette emne, mener, at man kan sige, at »die friderizianischen Dosen einen eigenen Stil vertreten, der natürlich französische und englische Elemente aufweist« (brev til mig 27.1.1988).

Fra dette milieu er da Jean-François Fistaine kommet til København omkring årsskiftet 1752/53 sammen med sin hustru og tre halvvoksne børn. Da han i 1757 og 1758 bortgiftede sine to døtre, kaldes han i den fransk-reformerte kirkebog »joaillier de la reine«. Dronningen var Juliane Marie, der var blevet formælet med Frederik V et halvt år før Fistaine tog borgerskab i København. Hun var søster til Frederik den Stores dronning og stod som bekendt i nær kontakt med sin svoger hele livet igennem. Desværre er deres brevveksling kun bevaret fra de senere år, men det er unægtelig en nærliggende tanke, at det kan være en henvendelse fra Juliane Marie til preusserkongen, der har foranlediget Fistaines flytning fra Berlin til København.

Allerede i 1754 fik han af partikulærkassen betaling for en tabatière med 364 brillanter, hvorpå han ifølge regningen havde arbejdet i fem måneder. I de følgende 16 år indtil 1770 leverede han hvert år kongen (dronningen) en eller som regel flere genstande, især tabatièrer, men også ure med châtelaine, dåser til skønhedspletter (boîtes à mouche) og andre små toiletgenstande, indfatninger til miniatureportrætter, signeter, ringe og spænder, ofte besat med brillanter eller andre ædelstene, men også med emaille eller indfattet porcelæn. (Med omtale af disse leverancer har Mirjam Gelfer-Jørgensen i 1973 i sin bog om dansk kunsthåndværk 1750-1850 på grundlag af Krohns publikation antydnet Fistaines position i dansk rokoko-kunsthåndværk). En løselig sammentælling af partikulærkassens udbetalinger i denne periode til Fistaine og til den officielle hofjuvelér Christopher (II) Fabritius viser, at de to juvelérer var omtrent lige betydelige leverandører til hoffet, medens alle andre guldsmede og juvelérer her i sammenligning med dem var af uvæsentlig betydning.

I mange år må Fistaines arbejder selvfølgelig have været rokokoarbejder, vel nok præget af den Berliner-rokoko, hvori han var oplært i sin ungdom. Det er sandsynligt, at nogle af disse ting findes på Rosenborg, selv om størstedelen ligesom de fleste ældre og nyere juvel- og guldarbejder selvfølgelig er tilintetgjort for genanvendelse af stene og metal. Men de kortfattede regningsbeskrivelser har ikke hidtil muliggjort identificering (– i min bog om regalien har jeg dog forsøgsvis tilskrevet Fistaine en blandt disse opbevaret elefant-

6. Erman og Reclam: *Mémoires pour servir à l'histoire des réfugiés ...* Berlin 1786. V, s. 282. – Ed. Murret: *Geschichte der französischen Kolonie in Brandenburg-Preussen*. Berlin 1885, s. 45 og 320.

7. Jfr. Martin Klar: *Die Tabatieren Friedrichs des Grossen*. Berlin u.å. (1935?).

ordensstjerne). Når vi 1767 ser en begyndende nyklassicistisk orientering i Fistaines arbejde, kan den næppe tænkes uden indflydelse fra kredsen om Jardin og Saly – således som det med Erik Lassens ord også må have været tilfældet med »det svage stilskifte i sølvsmedeværkstederne« i 1760'ernes begyndelse.⁸ I et enkelt tilfælde ved vi da også, at Fistaine har haft kontakt med N.-H. Jardins yngre broder Louis-Henri. Men væsentligt for juveléren må det have været at hente direkte inspiration fra Paris f.eks. gennem tegninger eller stik som de som fig. 2 og 4 gengivne. Om Caroline Mathildes ur er Fistaines første arbejde i den nye stil, lader sig ikke afgøre. Når regningen ud over den sædvanlige angivelse af, at uret er prydet med brillanter udtrykkelig tilføjer »à la grecque«, tyder det vel på, at der er tale om »noget specielt, noget nyt. Betegnelsen er dog allerede fundet brugt i partikulærkassens regnskaber i 1765 om to tabatièrer, hvoraf den ene blev købt hos en proviantinspektør Becker (han ses oftere at have fået betaling for genstande til hoffet – formentlig indkøbt i handelen og da måske af udenlandsk oprindelse), den anden af juvelér og guldsmed Jacques Stoundre. Med ham er vi atter nær på Fistaine, for han var ikke alene som denne fransk-reformert Berliner, men var formentlig kommet til København som svend hos Fistaine og blev i 1758 gift med dennes datter.

Utvivlsomt har hoffet været den største aftager af Fistaines arbejder. I 1768 klagede han over, at han under Christian VII's ni måneder lange udenlandsrejse led stort afbræk i sine forretninger. I nogle år herefter synes han at have haft økonomiske vanskeligheder. I 1770 havde bankkommissær Abraham Pelt fået overdraget en fordring på 12.200 rigsdaler (for en af Fistaine leveret ordensstjerne), som blev udbetalt til Pelt af partikulærkassen, og året efter var Fistaines bo forseglet en måneds tid, indtil han blev »forenet med sine kreditorer«. I 1774 søgte han at skaffe penge ved at afholde et lotteri over smykker.⁹ I årene indtil 1780 leverede han dog stadig en del juveler til hoffet, og til 1785 boede han i eget hus i Højbrostræde, som han må have købt o. 1763 efter at have boet til leje forskellige steder i den første halve snes år efter sin ankomst til København. En tid har han endog ejet flere huse, bl.a. et hus på hjørnet af Østergade og Pilestræde, hvor han døde 1792.¹⁰ I 1781 hørte han da også til »de af Guldsmedelavet som holde de største Butiquer«, hos hvem magistraten lod indhente efterretning om »hvad Guldarbejde og Pretiosa (de) have færdig til Forhandling«. Opgørelsen viste, at de lagre, der lå hos Fistaine og Frederik (II) Fabritius, i værdi lå langt over, hvad der fandtes hos lavets øvrige mestre.¹¹

I Københavns Vejviser 1780 fortæller en annonce, at »alle Slags Pretiosa sælges hos Juvelererne Fistaine i Højbrostræde no. 73 og Fistaine Junior paa Østergade no. 38 [J.-F. F.s søn Antoine, død 1788] saa ogsaa hos Agent Henriques Ved Stranden no. 19«. Om

8. Erik Lassen: *Dansk Sølv*. 1964, s. 230.

9. M. Krohn *op.cit.* I, s. 62. – R.A. Partikulærk.regnsk. 1770, udg. bilag 49. – L.A. Københavns forseglingsprot. 1771, s. 45 og 78. – C. Nyrop: *Medd. om dansk Guldsmedekunst*. 1885, s. 87.

10. *Københavns Vejviser* 1772-91. – Københ. Stadsarkiv. Indkvarteringsmandtal 1755-78. – L.A. Hof- og stadsrettens forseglingsprot. 4 C, s. 196.

11. R.A. Kommercekollegiet 1773-97, nr. 627. Danske Sekretariat. Journalsag 312.

Fistaines private kundekreds ved vi dog intet ud over, at L.-H. Jardin 1759 havde bestilt en gaffel hos ham.¹² Ej heller kender vi hans omgangskreds, om han f.eks. har haft forbindelser i kunstnerverdenen – i hans ganske summarisk optegnede dødsbo fandtes ikke mindre end 77 malerier og skilderier (desværre unavngivne). A. P. Bernstorff omtalte ham i et brev 1768 som »cet homme fort habile dans sa profession« – og han fortalte samtidig, at »la reine Julie [Juliane Marie] me l'a recommandé avec tant d'intéret et de vivacité.¹³ Fistaine var jo tidligere blevet kaldet »dronningens juvelér«, og han synes altså at have bevaret majestætens særlige bevågenhed. Som nævnt var det Juliane Marie, der havde truffet aftale med ham om udførelsen af det brillantbesatte à la grecque ur – måske var det hende, der fik ham til at udføre det i den nye stil. At hun i det hele taget var en befordrer af nyklassicismen ved vi jo – ikke mindst fra publikationer, der behandler emner omkring »Dronning Juliane Marie og Fredensborg slot«.

12. M. Krohn *op.cit.* I, s. 157.

13. Bernstorffske Papirer. Udg. af Aage Friis. I, 1904, s. 566.